

Бондарчук М.О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ НА ЖИТОМИРЩИНІ В ПЕРІОД НЕПУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

На початку 1920-х років на теренах Житомирщини та Радянської України у цілому зростає криміногенна ситуація. Стан злочинності на початку непу відображав загальну ситуацію, що склалася у країні. Злиденне життя людей, зумовлене попередніми суспільними катаклізмами, поглиблювалося економічною кризою. Такий стан життя населення був викликаний недавніми подіями Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., які змінили життя багатьох людей. На руках у населення було багато зброї, яку часто використовували під час нападів на поодиноких людей, групи червоноармійців та міліціонерів. Активно діяли і повстанські загони, які боролися проти діяльності радянської влади. Ці формування органи правопорядку зараховували до діянь політичного бандитизму.

У першій половині 1920-х років відбувався процес становлення правоохоронної системи радянської влади. Основний тягар відповідальності за стан криміногенної ситуації в регіоні покладалася на місцеві органи міліції. Вектор її діяльності визначався нормативними документами, які приймалися на загальнодержавному, республіканському чи місцевому рівнях. Основними видами злочинів у досліджуваній нами період були крадіжки, пограбування, розбої, напади на окремих осіб та окремі господарства.

Автор ставить за мету дослідити причини, прояви та системність росту організованої злочинності на теренах Житомирщини. На основі архівних джерел відкрито багато недосліджених тез щодо поставленої проблеми. Виявлено етапи становлення правоохоронних органів в Україні, їхню діяльність, статистичні дані по злочинних діяннях. Відомо про те, що міліціонери під час виконання своїх обов'язків зловживали ними, примушуючи людей свідчити проти себе, приходили на роботу в нетверезому стані. Ці та інші обставини розкривають вибрану нами проблематику у цілому.

Ключові слова: організована злочинність, Житомирщина, правоохоронні органи, міліція, зброя, неп.

Постановка проблеми. Бандитизм, безумовно, є одним із найбільш небезпечних злочинів проти громадської безпеки, який передбачає створення озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Уже сам факт організації озброєної банди визнається, згідно з кримінальним законодавством, закінченим злочином, навіть якщо вона не зробила жодного нападу. Участь у банді – також закінчений злочин. На початку 1920-х років бандитизм у Волинській губернії набув значного поширення. Радянське законодавство трактувало його як різновид контрреволюційного злочину, «злочини, спрямовані проти завоювань революції» [16, с. 12].

Проблема організованої злочинності також є актуальною й у сучасній Україні, оскільки відбувається переоцінка усталених морально-етичних норм як поодинокими особами, так і групами, що пов'язано з певними подіями (війна на Сході, без-

робіття, пандемія COVID-19); подібні речі були і в досліджений нами період, коли розгорталися події надто стрімко, що призводило до дестабілізації ситуації в країні (зміна влади, голод, економічна розруха внаслідок Першої світової війни та національно-визвольних змагань).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема організованої злочинності в історичній ретроспективі є предметом наукового дослідження низки сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, А. Семикопний, С. Саблук, І. Іщенко, В. Іваненко та ін. досліджують проблему криміногенної ситуації загалом в Україні, опосередковано звертаючись до характеристики рівня криміногенної ситуації й на Житомирщині. Науковці акцентують увагу, що «на початку 1920-х років на всій території України спостерігалася тенденція до поширення бандитських формувань» [33, с. 16]. В. Іваненко та І. Іщенко вказують на те, що особлива увага радянської міліції була спрямована на виявлення в бандах

політично-ідеологічного забарвлення [13, с. 45]. С. Саблук так само наголошує, що на початку 1920-х років «бандитизм поділявся владою на політичний та кримінальний, причому особи, які боролися проти радянської влади за свою державність, зазнавали жорсткіших репресій, аніж кримінальний елемент» [31, с. 104]. Велику інформаційну вагу в процесі нашого дослідження має доробок І.В. Павловської «Організаційно-правові засади забезпечення законності в діяльності міліції УСРР (УРСР) (1919 рік – перша половина 1941 року)». Авторка акцентує увагу на створенні робітничо-селянської міліції в Радянській Україні 1919 р., її організаційних засадах та діяльності, динаміці порушень законності у ставленні до населення [28, с. 5].

Тема організованої злочинності на Житомирщині в роки непу досі не стала предметом наукового пошуку, окрім поодиноких досліджень Г. Стародубець та І. Власюка [40, с. 115–116]; А. Семикопний, С. Саблук, І. Іщенко та В. Іваненко, І. Павловська досліджують проблему криміногенної ситуації у цілому по Україні, інколи звертаючись до криміналу і на Житомирщині.

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки автор ставить вивчення причин і масштабів поширення організованої злочинності на Житомирщині в період непу 1921–1928 рр. та шляхи його подолання органами влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан злочинності на початку непу відображав загальну ситуацію, що склалася в країні. Злиденне життя людей, зумовлене попередніми суспільними катаклізмами, поглиблювалося економічною кризою, тому в структурі злочинності все більшого значення почали набувати майнові злочини (пограбування та крадіжки). Найбільш поширеними видами злочинів у зазначений нами період були «крадіжки, підпали, розтрата державного майна, шахрайство. Вони становили в 1920 р. 66% від загального числа злочинів в Радянській Україні, у 1921 р. – 73%, а в 1922 р. – вже 75%» [16, с. 11]. Варто вказати і на те, що ці види кримінальних проступків часто зустрічаються й у сучасних реаліях.

На початку 1920-х років криміногенна ситуація у Волинській губернії була надзвичайно складною. Значного поширення набув бандитизм, «який радянське законодавство трактувало як «контрреволюційні злочини». Вони кваліфікувалися як «злочини, спрямовані проти завоювань революції» [16, с. 12]. Тільки в 1922 р. на Волині було «зарєєстровано 12 бандитських формувань,

майже всі карного характеру, загальною кількістю до 180 осіб. Нападів бандами скоєно 41, із них: на населення загалом – 5, радянські установи – 2, склади та підприємства – 7, окремих громадян та сім'ї – 27. Вбито бандитами 3 комуністи, 4 радянських працівника, 6 міліціонерів та червоноармійців, 10 інших громадян. Тілесні ушкодження нанесено 15 особам. Майнової шкоди зазнали 90 чоловік» [39, с. 119]. Подібні ситуації повторювалися доволі часто, тому простим людям вижити в таких умовах було надзвичайно важко. Політика «воєнного комунізму» 1918–1921 рр., післявоєнна розруха в країні, безробіття та політика непу змушували громадян удаватися до крайніх заходів. Із метою знайти продовольство, речі повсякденного вжитку, одяг люди часто грабували склади, нападали на поодиноких людей, забираючи в них гроші.

Доцільно сказати, що учасники злочинних угруповань нападали на працівників міліції, червоноармійців, у яких відбирали зброю, одяг та їжу. «У Старокостянтинівському повіті, на межі з Подільською губернією, в 1921 р. з'явилася банда (50 шабель), яка направлялася у бік Київщини. У Коростенському повіті того ж року в лісі біля Ушомира невідомими злочинцями було вбито начальника міліції Баленько і міліціонера Дацюка» [8]. У районі сіл Федорівки та Малинівки Бежевської волості Житомирського повіту тоді ж діяла «банда чисельністю 40 осіб, кінних, озброєних списами, револьверами та гвинтівками». У с. Межиліска Базарської волості Овруцького повіту банда взяла у полон «загін червоноармійців, яких розділи та знущалися над ними». У північно-західній смузі цього повіту було відомо, що населення допомагає бандам. У Юровській волості Овруччини діяла «банда кількістю 500 осіб, яка має 60 шабель, озброєна кулеметами та бомбами» [6]. Для боротьби з такими формуваннями, окрім сил міліції, залучали ще й армійські частини, у тому числі і кінноту. Кінні частини були надзвичайно ефективні в таких ситуаціях, зокрема завдяки своїй мобільності, що давало їм змогу швидко з'являтися в різних місцях. За взаємодії з іншими військами кіннота розбивала загопи грабіжників.

Об'єктами нападів учасників бандформувань, окрім військових, були як державні установи, так і окремі особи та їхні приватні господарства. Так, «у квітні 1922 р. банда Мастолярчука, яка оперувала у Житомирському повіті, розпочала розбійні напади та пограбування підприємств, селян південно-східної частини повіту,

а також приїжджих громадян. У Коростенському повіті (у районі с. Білокорівичів) діяла озброєна «банда Грома чисельністю 13 осіб, карних злочинців... Дії свої вона виявляла переважно вночі набігами... вдень же переходувалася у болотах». Її було ліквідовано міліцією «за сприяння ДПУ та населення». На боротьбу з бандитизмом місцева влада спрямувала «32 бойові загони міліції, у результаті діяльності яких було вбито 28 бандитів, поранено – 3, схоплено – 35, добровільно здалися – 2; вилучено 21 гвинтівку, 3 револьвери, 1 шашку та ін.» [11]. Варто зазначити, що зброя була не лише в бандитів, а й часто і у простих громадян. Річ у тім, що події Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. активно відбувалися на території України, тому на руках в населення та військових було чимало зброї. Зразків вогнепальної та холодної зброї в той час вистачало і вона була різних систем (імперська/російська, австрійська, німецька, польська). Деякі вояки, повертаючись із фронтів Першої світової війни додому, не здавали свого озброєння, а зберігали його. Тому часто, роблячи обшуки в селах, міліція та військові, знаходячи в помешканнях зброю, відразу зараховували цих людей до бандитів. У 1923 р. було прийнято секретну інструкцію «для завідуючих відділами та підвідділами комітетів незможних селян щодо проведення ними широкої агітаційної кампанії з вилучення зброї у населення у вигляді листівок, закликів тощо; питання це мало розглядатися на усіх нарадах та зборах КНС; наказувалося провести облік усіх осіб, які незаконно зберігали у себе зброю» [31, с. 368]. Такого роду демілітаризаційні заходи хоча і повільно, але сприяли послабленню криміногенної ситуації у регіоні. Проте навіть після таких дій опір залишався, і в багатьох людей були й великі арсенали.

Нападаючи на приватні господарства, грабіжники не боялись активного опору з боку господарів. Учасники бандформувань, будучи озброєними, силою відбирали їжу, одяг та інші необхідні речі та відходили в ліси. Часто такі наскоки відбувалися без утрат і серед бандитів та їхніх жертв. Що стосується нападів на державні установи, наприклад склади, магазини, то там часто була добре озброєна охорона. Відповідно, такі об'єкти було захопити і пограбувати важче, тим більше, часто такі операції закінчувалися провально для самих злочинців, які відступали звідти з важкими втратами або й були заарештовані співробітниками міліції.

Криміногенна ситуація погіршилася й у сусідніх із Житомирщиною регіонах, це, насамперед, Київщина та Вінниччина. «У Таращанському повіті Київської губернії діють повстанські загони, які іменують себе махновцями. Ці угруповання в постійному страху тримають жителів кількох сіл. 27 вересня 1921 р. 300 таких бандитів з'явилися в с. Скала на кордоні з Жашківським повітом. Злочинці вбили шість єврейських сімей, зруйнували та пограбували їхні господарства. За селом загон вступив у бій із міліцією та військовими частинами Червоної Армії силою в 200 чоловік. У бою бандити втратили 30 чоловік вбитими та 20 пораненими, їхні супротивники 3 вбитих та 5 поранених відповідно. У Гайсинському повіті Подільської губернії криміногенні елементи атакують потяги з продовольством, перекривають рух на Козятинській дорозі. Для допомоги співробітникам міліції Гайсинського повіту було відправлено підкріплення з Вінниці та Уманщини» [39]. Подібні ситуації в 20-х роках траплялися доволі часто, і кількість їх зростала, створюючи психологічну та фізичну напругу, насамперед, для мешканців сіл.

Збільшенню ефективності боротьби із загальнокримінальним бандитизмом сприяла й інструкція Харківського ОГПУ від 2 квітня 1921 р. «Про взаємовідносини міліції з органами Надзвичайного комітету (далі – НК. М.Б.) у справі боротьби з бандитизмом» [21, с. 381]. Вона передбачала, що справи, пов'язані з так званим «політичним бандитизмом», міліцейські органи повинні були передавати на розгляд Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем при РНК РРФСР (ВНК була і в УСРР) (далі – ВНК), тоді як вони, своєю чергою, могли більше зосередити увагу на протидії загальнокримінальному бандитизму.

У досліджуваній нами період, а саме в першій половині 20-х років, відбувався процес становлення правоохоронної системи радянської влади. Її законодавче поле постійно змінювалося і, зважаючи на тоталітарну за своєю суттю політичну систему більшовицької держави, було надміру заідеологізованим. Саме тому в окремих міліцейських звітах особлива увага акцентується на наявності в регіоні банд політико-ідеологічного забарвлення, як-от «повстанський загін під керівництвом Євгена Рухницького, який діяв біля Олевська Коростенського повіту і намагався захопити Олевськ» [9].

Повстанські загони в Україні на той час не були винятком. Вони підпорядковувалися Пар-

тизансько-повстанському штабу (ППШ) УНР. Повстанці готувалися до активного спротиву радянській владі. Звичайно, більшовики їх трактували як бандитські і часто списували на них більшість здійснюваних злочинів, у тому числі вбивств партійних осіб, підпалів, пограбувань підприємств. У чекістських донесеннях значилося, що загальна кількість бандитів у 1921 р. досягла 40 тис осіб. На Житомирщині діяли великі загони Струка, які оперували вздовж залізничних станцій Коростень – Житомир – Козятин (3000 осіб) та Мордалевича (Радомишльський повіт – 1220 осіб). Вони були ліквідовані влітку 1921 р. [4, с. 296]

Невеликі за чисельністю повстанські загони продовжували діяти на теренах Житомирщини і восени 1921 р. Із найбільш активних виділялася банда Соломинського (15–20 осіб), «петлюрівська за політичним спрямуванням, яка діяла у Полонському та Новоград-Волинському повітах і займалася переважно підривом роботи радянських органів, терором серед радянських працівників та міліції, червоноармійців ... руйнуванням продовольчих органів» [10]. Об'єктами нападів учасників банди були, насамперед, радянські установи, більшовицькі активісти та партійно-радянські чиновники. У такий спосіб суспільству нав'язувалася думка, що злочинці переважно є вихідцями з «буржуазних та перехідних класів», які не сприйняли революцію і намагалися зашкодити утвердженню нової країни» [5, с. 58–59].

Становлення органів правопорядку на території Радянської України відбувалося ще до початку непу, у 1917–1920 рр.. У цей час радянські війська активно просувалися територією нашої держави, натомість українські частини відступали. У міру просування «червоних» частин створювалися відповідні органи влади країни «советів», у тому числі й міліція [28, с. 57–58].

У 1917 р. більшовики ініціювали створення загонів робітничо-селянської міліції, головним завданням яких була боротьба з контрреволюцією. Згодом ці загони було реорганізовано у відділи міліції при військово-революційних комітетах. Зрештою, 9 лютого 1919 р. Рада народних комісарів УСРР (РНК УСРР) видала Декрет «Про створення міліції». У республіці мала організуватися робітничо-селянська радянська міліція (РСМ), головною метою якою була охорона революційного порядку, особистої безпеки громадян та боротьба з кримінальними елементами [24].

Цей документ ліг в основу створення органів міліції, у тому числі й на Житомирщині. Декла-

руючи мету та необхідність створення міліції, правовий акт не визначав практичних напрямів її організації (завдання, функції, принципи організації, штатну структуру). Без належної підготовки і працівників органи правопорядку створювалися і на Житомирщині. Зокрема, йдеться про Овруччину. «У розпорядженні голови Овруцького повітового ревкому, адресованому Словечанському волосному ревкому та воєнному комісару, пропонувалося негайно сформувавши РСМ на основі декретів РНК, тобто не набираючи до неї своїх же ворогів. Адже таким чином можна було забезпечити недоторканість вільних громадян, виловлюючи контрреволюціонерів» [36].

Основним напрямом діяльності міліції була боротьба з контрреволюційними елементами, до яких відносили й учасників українського повстанського руху, що є свідченням надмірної заідеологізованості радянських органів правопорядку. Також в обов'язки міліціонерів входило забезпечення загального порядку на вулицях, мостах, протидія вчиненням злочину тощо [29, с. 59].

У червні 1919 р. РНК УСРР було прийнято Постанову «Про створення залізничної міліції» з метою підтримання порядку на залізниці, недопущення диверсій, актів саботажу, розграбування товарних вагонів. Варто зазначити, що працівники залізничної міліції і службовці карного розшуку активно співпрацювали між собою, залучаючи до своїх операцій і військових під час ліквідації бандитських груп [25].

На початку своєї діяльності в 1919 р. – першій половині 1920-х років органи радянського правопорядку зіткнулися з низкою проблем. Найпоширенішими з них були: погане матеріальне забезпечення, неукомплектованість штатів, нестача озброєння та обмундирування, ріст бандитизму на місцях. У таких умовах, як зазначав начальник Київської губернської міліції Ткаченко, «ним здійснюються заходи з покращення стану міліції і водночас ведеться боротьба з посадовими злочинами та хабарництвом у середовищі міліціонерів. Із метою отримання відомостей про злочинність у рядах радянської міліції по губернії було розіслано відповідні анкетні листи» [34]. Саме проблема недостатнього озброєння сприяла втечі злочинців від співробітників кримінального розшуку. Деякі бандити були добре озброєні й мали великі арсенали. Натомість міліціонери мали у своєму розпорядженні табельну зброю револьвер наган зразка 1895 р. та один барабан набойів на сім зарядів. Також були поширені гвинтівки Мосіна зразка 1891 р. та одну обойму в п'ять патронів.

Такі скупі запаси боєприпасів змушували вести вогонь більш прицільно та економити боєзапас, що в умовах бою робити вкрай важко [3; 30].

Міліціонери зловживали своїми службовими обов'язками. Начальник Радомишльської повітової міліції зазначає, що «значним недоліком у роботі було те, що агенти судкримрозшуку зловживали своїм правом на здійснення обшуків та арештів. Часто вони це робили просто без ніякої на те причини, намагаючись показати свою силу» [26].

Серед вчинюваних працівниками міліції правопорушень найбільш поширеними були: неналежна поведінка під час виконання службових обов'язків і в побуті, у ставленні до громадян, хабарництво, а також перехід окремих міліціонерів або ж цілих груп міліціонерів у банди. Зокрема, з Радомишльського повіту надходили скарги громадян на пияцтво, побиття заарештованих, хабарництво з боку працівників міліції [27]. Пиятика та хабарництво були поширені в органах радянського правопорядку і в наступні роки. Широко розповсюдженим явищем це стало в роки Другої світової війни та післявоєнний період по всій території СРСР.

Варто зазначити, що застосування зброї міліціонерами під час виконання службових обов'язків регулювалося певними документами, зокрема «Інструкцією про використання зброї службовцями радянської міліції під час виконання службових обов'язків». У документі зазначалося, що «працівник міліції під час виконання службових обов'язків міг застосувати зброю за таких обставин: для відбиття всякого збройного нападу на радянську владу і її представників; для відбиття всякого збройного нападу, вчиненого на нього; для відбиття нападу, хоча б і не збройного, але здійснюваного декількома особами або навіть однією особою, але за обставин, коли ніякий інший засіб захисту не був можливим; для оборони інших осіб, коли ніякий інший засіб оборони не був можливим; під час затримання злочинця, коли він буде перешкоджати йому зазначеними вище насильницькими діями або коли неможливо буде переслідувати або наздогнати його при втечі; під час переслідування арештанта, що скоїв втечу з в'язниці або з-під варти, коли неможливо наздогнати його або коли він противиться затриманню передбаченими вище насильницькими діями» [12]. Проте часто міліціонери порушували нормативні інструкції, використовуючи зброю під час бійок у нетверезому стані задля залякування населення. Такими діями працівники радянських силових органів налаштовували населення проти

себе, особливо на селі, де спротив новій владі вирізнявся особливою запеклістю.

Політико-економічні експерименти більшовицької влади призвели до руйнування традиційного життєвого укладу мешканців краю і зростання соціальної напруги на селі. Представниками влади Житомирського повіту в 1921 р. були зафіксовані такі явища, як: «вороже ставлення селян до комуністичної влади; спекуляція продуктами першої необхідності бувшими торговцями; поширення дезертирства (селяни не з'являлися у період мобілізації, намагалися уникнути її різними шляхами)» [40, с. 113]. Вороже ставлення населення до комуністичної влади було викликане насамперед жорстоким придушенням будь-яких проявів інакшумства, відбиранням землі у селян, примусовою заготівлею продуктів на потреби Червоної Армії.

На початку 1920-х років на рівні уряду УСРР і партійного керівництва було прийнято низку важливих документів, якими визначалися заходи, спрямовані на послаблення криміногенної ситуації. Зокрема, 16 жовтня 1922 р. з'явилося рішення ВУЦВК «про надання ДПУ права застосовувати позасудову репресію, не виключаючи розстріл, відносно осіб, яких було затримано на місці скоєння бандитських нападів і озброєних пограбувань, за наявності речових доказів, що свідчили про їхню участь у злочинних діях» [32, с. 9]. «Волинська губернська надзвичайна комісія тільки на двох своїх засіданнях 17 та 20 грудня 1921 р. винесла смертний вирок 21 особі (19 було розстріляно, 2 отримали замість смертної кари 5 років ув'язнення у концтаборі)» [40, с. 119]. Подібні ситуації траплялися доволі часто. Смертний вирок виносили переважно представникам духовенства та інтелігенції або тим, хто відкрито або приховано боровся проти радянської влади. Так, «Можарівський Юхим Костянтинович, 33-річний житель с. Можари Словечанської волості Овруцького повіту, був покараний за активну участь у банді «Деркача» за відкритий виступ проти радянської влади зі зброєю в руках із метою «підриву благополуччя робітників та селян»; Понік Стефан Антонович, 27 років, колишній офіцер царської армії – за фальсифікацію документів із метою ухилення від військової служби у Червоній Армії; Супрунович Владислав Станіславович, 32 років, жандарм польської охоронки – за шпигунство. Окремі особи були членами загонів Петлюри» [2]. На початку 1920-х років стали поширеними доноси на своїх сусідів, колег по роботі, а то й членів сім'ї. Через сварки, взаємну неприязнь деякі люди по доносах в ОГПУ ставали петлю-

ривцями, тобто прихованими ворогами радянської влади. Найчастіше їх засуджували до різного терміну покарання в таборах або й до розстрілу.

На початку 1920-х років «бандитизм поділявся владою на політичний та кримінальний, причому особи, які боролися проти радянської влади за свою державність, зазнавали жорсткіших репресій, аніж кримінальний елемент» [31, с. 104]. Не поодинокими були випадки, коли суб'єктивний чинник політичної благонадійності звинувачуваного мав визначальний вплив на прийняття відповідною комісією рішення щодо форми його покарання. Часто вища міра покарання стосувалася осіб, які могли б отримати й менш суворий вирок. Наприклад, «у липні 1921 року до розстрілу був засуджений громадянин м. Житомира Ісаак Лойтер (55 років), якого було звинувачено «у приховуванні від обліку з боку влади заліза та великої кількості інструментів (у тому числі столярних), у яких була гостра потреба для відновлення народного господарства» [1]. Упродовж досліджуваного нами періоду випадки розстрілу за приховування знарядь праці повторювалися дуже часто. Люди, «спробувавши на смак» життя за радянської влади, ховали все, аби воно не дісталося більшовикам. Йдеться не лише про сільсько-господарський реманент, а й про продукти та одяг.

Окрім організованих бандитських угруповань, у визначений нами період досить поширеними видами злочинів були крадіжки та пограбування. Масштаби розповсюдження цього явища у досліджуваному нами регіоні ілюструє той факт, що «тільки за листопад 1923 р. у губернії було подано до органів карного розшуку 193 заяви про крадіжки та 81 про пограбування громадян» [29, с. 369]. У липні 1924 р. «у м. Житомирі та на його околицях відмічалось збільшення карного злочинства, особливо у формі систематичного пограбування громадян у багатолюдних місцях» [40, с. 121]. У рамках боротьби із цими злочинами міліції рекомендувалося проводити виявлення підозрілих осіб, зокрема шляхом перевірки реєстрації мешканців міста.

Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими НКВС УСРР, «за січень-липень 1923 р. на території України було зафіксовано 564 напади, скоєні бандитськими формуваннями. Під час ліквідації банд було вбито 93 злочинця, арештовано 580. Вилучено зброї: гвинтівок – 96, револьверів – 77, кулеметів – 2. Під час знешкодження бандформувань загинуло 19 міліціонерів» [18]. Статистика роботи міліціонерів часто завищувалася щодо затриманих та вбитих бандитів. Також

органи правопорядку занижували і власні неправні втрати серед своїх співробітників. Утрати були великими, бо часто бандити було гарно озброєні і брати будівлі, де вони ховалися, часто доводилося штурмом. Це й призводило до жертв серед працівників правоохоронних органів.

Зауважувалося, що у цілому рівень бандитизму мав тенденцію до зменшення. В окремих районах, де ще оперували залишки загальнокримінальних банд, уживалися заходи стосовно їх остаточної ліквідації. «У середині 1920-х років значно зменшується як чисельність банд по території УСРР, так і рівень їхнього озброєння, рівень розкриття злочинів у цій сфері, навпаки, зростає. Якщо до вересня 1923 р. було ліквідовано 56 банд (із них 13 носили «політичний характер»), то до січня 1924 р. – 18 банд (3 «політичних»)» [19, с. 57]. У вказаних цифрах вочевидь виявляє себе тенденція до зменшення чисельності банд та зміни їх характеру. «Політичними бандами» в ті часи називали навіть спілки художників, письменників або навіть просто осіб, які працювали на одній роботі та мали спільні інтереси.

Позитивні результати діяльності міліції у цій сфері відзначено у звіті про діяльність НКВС УСРР за 1924–1925 рр. «Констатується значно більша інтенсивність боротьби з бандитизмом, ніж у 1923 р., відзначається факт зміцнення оперативного апарату міліції. Згадується про ліквідацію 32 банд, що становило 200% від числа бандитських формувань, ліквідованих із 1923 по 1924 р.» [37]. Бандитизм становив ще серйозну небезпеку, і кількість нових банд, що з'являлися та оперували в певних регіонах, відтягувала великі сили міліціонерів та часто й військових на їх ліквідацію.

У доповіді «Про стан і діяльність міліції й розшуку УСРР за 1925/26 р.» робота міліції у сфері боротьби з бандитизмом характеризується як така, що «здійснюється ударними темпами, відзначається, що професійний рівень працівників уже доволі високий. За цей період на території республіки було ліквідовано 20 банд загальною чисельністю 164 чоловіка. На 1 жовтня 1926 р. на обліку залишалось 13 банд загальною кількістю 111 чоловік, із них активних – 6 чисельністю 53 чоловіка». На підставі статистичного аналізу в доповіді робився висновок, що «...великий організований бандитизм на території УСРР порівняно з минулими роками майже ліквідований» [34]. Проте, незважаючи на такі оптимістичні заяви, бандитизм усе ще становив серйозну небезпеку і боротьба з ним велася завзята та напружена й у наступні роки.

Висновки. Отже, у 1921–1928 рр. рівень організованої злочинності на території Житомирщини був складним. Однією з головних причин її росту була складна економічна ситуація, яка викликана наслідками воєнного комунізму 1918–1921 рр., голодом 1921–1923 рр., самими подіями непу та радянзації. У першій половині 1920-х років відбувався процес становлення правоохоронної системи радянської влади. Осно-

вний тягар відповідальності за стан криміногенної ситуації в регіоні покладался на місцеві органи міліції. Вектор її діяльності визначався нормативними документами, які приймалися на загальнодержавному, республіканському чи місцевому рівнях. Основними видами злочинів у досліджуваний нами період були крадіжки, пограбування, розбої, напади на окремих осіб та окремі господарства.

Список літератури:

1. Волинский пролетарий. 1921. № 16. 22 июля. С. 4.
2. Волинский пролетарий, 1922. № 151. 1 января. С. 2.
3. Гвинтівка Мосіна характеристика. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гвинтівка_Мосіна_характеристика (дата звернення: 15.04.2021).
4. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України : навчально-практичний довідник. Харків : Ранок, 2013. 400 с.
5. Герцензон А.А (сост.). Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1952 гг.). Москва : Госюриздат, 1953. 657 с.
6. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 2567. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 12.
7. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 2567. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 32–33.
8. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 2567. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 72.
9. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 2567. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 126.
10. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 1657. Оп. 1. Спр. 503. Арк. 4.
11. Державний архів Житомирської області. Ф. Р. 1657. Оп. 1. Спр. 503. Арк. 5.
12. Державний архів Харківської області. Ф. Р. 1630. Оп. 3. Спр. 131. Арк. 10.
13. Іваненко В.В., Іщенко І.В. Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 280 с.
14. Іщенко І.В. Жебракування та бродяжництво як соціальні аномалії в Україні періоду непу (1921–1928 рр.): об'єктивні й суб'єктивні чинники поширення. *Грані*. 2001. № 1(15). Січень-лютий. С. 26–34.
15. Іщенко І.В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Дніпропетровськ, 2003. 16 с.
16. Камалова Г.Т., Зорина Р.Ф. Советская милиция в борьбе с преступностью в годы нэпа. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2012. № 43. С. 11–14.
17. Комар Є.Г. Соціальні аномалії у повсякденному житті населення УСРР 20-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Київ, 2015. 213 с.
18. Комуніст (орган ЦК КП(б)У). 1923. 26 вересня.
18. Кучер О.О. Про участь міліції УРСР в боротьбі зі збройною внутрішньою контрреволюцією у 1921–23 рр. *Питання історії народів СРСР*. 1971. Вип. 11. С. 51–58.
20. Лебина Н. Советская повседневность: нормы и аномалии. От военного коммунизма к большому стилю. Москва : Новое литературное обозрение, 2015. 488 с.
21. Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии: 1920–1930 годы. Санкт-Петербург : Нева ; Летний Сад, 1999. 316 с.
22. Михайленко П.П. Історія міліції України у документах і матеріалах. Т. 1: 1917–1925 рр. Київ : Генеза, 1997. 504 с.
23. Міхеєва О.К. Становлення та функціонування правоохоронних органів УСРР (1921–1928 рр.): історичні аспекти : монографія. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. 455 с.
24. Об организации милиции: декрет РНК Украины от 5 февраля 1919 г. *Известия Временного Рабоче-Крестьянского правительства Украины и ХРСД*. 1919. № 41. 9 февраля / Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ, 1997. Т. 1: 1917–1925. С. 367.
25. Об организации железнодорожной милиции : Постановление РНК УССР от 29 июня 1919 г. *Киевские известия*. 1919. № 78(105). 29 июня / Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ, 1997. Т. 1: 1917–1925. С. 345.
26. О недопущении злоупотреблений при арестах и обысках : циркуляр начальника Радомысельской уездной милиции от 2 января 1921 г. / Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ, 1997. Т. 1: 1917–1925. С. 337–338.

27. О порядке подачи жалоб на действия работников милиции : письмо начальника Радомысельской уездмилиции волревкома. 1922 г. / Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ, 1997. Т. 1: 1917–1925. С. 340.
28. Павловська І.В. Організаційно-правові засади забезпечення законності в діяльності міліції УСРР (УРСР) (1919 рік – перша половина 1941 року) : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права. Київ, 2016. 242 с.
29. Пашин В.П. Советская Россия в 1920-е годы: власть, социальные аномалии, общество : монография. Курск : Курский гос. технический университет, 2006. 296 с.
30. Револьвер системи наган: характеристика. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Револьвер_системи_Наган_характеристика (дата звернення: 15.04.2021).
31. Саблук С.А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922–1960 рр. : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права. Київ, 2017. 476 с.
32. Семікопний А.Д. Боротьба з організованою злочинністю в УСРР у роки нової економічної політики (1921–1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Харків, 2011. 18 с.
33. Семікопний А.Д. Боротьба із загальнокримінальним бандитизмом як один із пріоритетних видів діяльності правоохоронних органів щодо протидії організованій злочинності у період непу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1(52). С. 59–69.
34. Стародубець Г.М., Стародубець В.О. «Позбавленці» в соціальній структурі радянського села 1920-х років. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. 2019. № 27. С. 19–25.
35. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф. Р. 5. Оп. 2. Спр. 2326. Арк. 11.
36. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1893. Оп. 1. Спр. 74. Из доклада начальника Киевской губернской милиции т. Ткаченко о деятельности милиции за март 1920 г., арк. 18–21.
37. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1374. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 63.
38. Центральний державний архів вищих органів та управління України. Ф. Р. 5. Оп. 2. Спр. 16. Арк. 173–174.
39. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1. Оп. 20. Спр. 362. Арк. 130.
40. Starodubets G., Vlasuk I. Social anomalies in Volyn in the period of nep and the fight against them. *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Hnytskyi]. Drohobych : Publishing House «Helvetica», Issue 13. 2019. P. 114–124.

Bondarchuk M.O. THE ORGANIZED CRIME IN THE ZHYTOMYR REGION DURING THE NEP PERIOD AND WAYS TO OVERCOME IT

In the early 1920s, the criminogenic situation in the Zhytomyr Region and Soviet Ukraine as a whole increased. The state of crime at the beginning of the NEP reflected the general situation in the country. The miserable lives of the people caused by previous social cataclysms were exacerbated by the economic crisis. This state of life was caused by the recent events of the First World War and the national liberation struggle of 1917–1921, which changed the lives of many people. The population had many weapons in their hands, which were often used in attacks on single people, groups of Red Army soldiers and police. Insurgent units that fought against the activities of the Soviet government were also active. These formations were considered by law enforcement agencies to be acts of political banditry.

In the first half of the 1920s, the process of formation of the law enforcement system of Soviet power took place. The main burden of responsibility for the criminal situation in the region rested with the local police. The vector of its activity was determined by normative documents adopted at the national, republican or local levels. The main types of crimes in the period under study were: theft, robbery, robbery, attacks on individuals and individual farms.

The author aims to investigate the causes, manifestations and systemic growth of organized crime in the Zhytomyr region. On the basis of archival sources, many unexplored theses on the problem have been discovered. The stages of formation of law enforcement agencies in Ukraine, their activity, statistical data on criminal acts were revealed. It is known that police officers, in the performance of their duties, abused them, forcing people to testify against themselves, and came to work intoxicated. These and other circumstances reveal the issues we have chosen as a whole.

Key words: *organized crime, Zhytomyr region, law enforcement agencies, police, weapons, NEP.*